

ΣΥΝΤΟΜΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ
ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ:
ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΙ ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ
ΣΤΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΠΡΑΞΗ

[2] Στην εξάτομη *Αρχαία Κυπριακή Γραμματεία* του ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ «ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Γ. ΛΕΒΕΝΤΗΣ» (Λευκωσία 1995-2008, ηλεκτρον. έκδ. 2010 / 2012) **[3]** εκδίδονται (με κριτικό υπόμνημα), μεταφράζονται και σχολιάζονται αναρίθμητα κείμενα της πνευματικής παραγωγής της αρχαίας Κύπρου και οι σχετικές μαρτυρίες, από τους πρώιμους μέχρι και τους ύστερους χρόνους **[4]** της Ελληνικής και Ρωμαϊκής αρχαιότητας, στην Ελληνική κατά κύριο λόγο αλλά και στη Λατινική γλώσσα. **[5]** Σημαντικά κεφάλαια των τόμων είναι τα Προλεγόμενα, η εμπειριστατωμένη αναλυτική Εισαγωγή, η πλούσια Βιβλιογραφία και τα Σύμβολα (Sigla), τα Ευρετήρια και οι Πίνακες. Σε κάθε τόμο προτάσσεται Πρόλογος και στον τόμο 6 επιτάσσεται επίσης Επίλογος του ΠΑΤΡΟΚΛΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ, Γενικού επόπτη της έκδοσης. Οι τόμοι 1 - 4 διανθίζονται με ελκυστικές και χρήσιμες –για τη διδασκαλία κυρίως– φωτογραφίες σχετικών αρχαιολογικών θησαυρών της Κύπρου (ως επί το πλείστον), παλαιών χαρτών, επιγραφών και ιστορημένων μεσαιωνικών χειρογράφων που παραδίδουν τα εκδιδόμενα κείμενα, και πινάκων που απεικονίζουν και επεξηγούν τις σχολιαζόμενες ασθένειες και τις μεθόδους ίασης.

[6] Συγγραφέας των τεσσάρων πρώτων τόμων –για την Επική, Λυρική και Δραματική Ποίηση (τόμ. 1, λήμματα 1-10, με τα *Κύπρια έπη* και τους Ομηρικούς ύμνους *Εἰς Ἀφροδίτην*, τον Σώπατρο τον Πάφιο κι άλλους αξιόλογους συγγραφείς), για το *Επίγραμμα* (τόμ. 2, λήμμα 11: Ε 1-71), την *Πεζογραφία* (τόμ. 3, λήμματα 12-30) και την *Ιατρική* (τόμ. 4, λήμματα 31-47)– είναι ο καθηγητής Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας (με έμφαση στην Αρχαία Κυπριακή Γραμματεία) στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών ΑΝΔΡΕΑΣ Ι. ΒΟΣΚΟΣ, με τη συνεργασία των Κυπρίων φιλόλογων Ανδρέα Λουκά και Έφης Χατζηαντωνίου-Δημοσθένους (και στους τέσσερεις τόμους) και με την επικουρία της Αικατερίνης Θεοδωροπούλου (στους τόμους 2-3). Συγγραφέας του τόμου 5 για τον Ζήνωνα τον Κιτιέα είναι ο αείμνηστος καθηγητής Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου Κύπρου ΚΩΣΤΑΣ Π. ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ, και του τόμου 6 για τον Κλέαρχο τον Σολέα, τον Περσαίο τον Κιτιέα, τον Δημόνακτα τον Κύπριο και άλλους –λιγότερο ονομαστούς– Κυπρίους φιλοσόφους ο καθηγητής Λατινικών Γραμμάτων στο Τμήμα Κλασικών Σπουδών και Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου Κύπρου ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΑΪΦΑΚΟΣ.

[7] Ο μόχθος που απαιτήθηκε για την έρευνα και τη συγγραφή των έξι τόμων (3763 σελίδες) ήταν τεράστιος, και χρονοβόρος, καθώς τα γενικά και ειδικά προβλήματα που έπρεπε να αντιμετωπιστούν, όπως αναλύονται στα Προλεγόμενα των συγγραφέων, ήταν πολλά και ποικίλα. Στις πλείστες περιπτώσεις τα σωζόμενα αποσπάσματα είναι πενιχρά και από πηγές έμμεσες (αναρίθμητες, με χιλιάδες χειρόγραφα), οι δε σχετικές πληροφορίες ελλιπέστατες. Ελάχιστα μόνο αποσπάσματα σώζονται από την Επική, Λυρική και Δραματική ποίηση της Κύπρου (συμπεριλαμβανομένου του έργου του «ευκλεούς» Εύκλου και του Στασίνου, αλλά και του Σώπατρου του Πάφιου), και από το έργο των Κυπρίων ιστορικών, μυθολογικών και παραδοξογράφων, ρητόρων και σοφιστών και μιας πλειάδας ονομαστών ιατρών (όπως ο Διαγόρας ο Κύπριος και ο Απολλόδωρος). **[8]** Είναι χαρακτηριστικό ότι του ίδιου του Ζήνωνα του Κιτιέα (του ιδρυτή της Στωικής φιλοσοφίας, με την τεράστια διαχρονική επίδραση παγκοσμίως), όπως και των άλλων Κυπρίων φιλοσόφων, δεν σώθηκε ακέραιο ούτε ένα έργο (πολλών ούτε οι τίτλοι των έργων τους). **[9]** Το μόνο από τα μεγάλα Κυπριακά έργα που σώζεται ακέραιο και μάλιστα από άμεση παράδοση (όπως οι Ομηρικοί ύμνοι και πολλές επιγραφές) είναι **[10]** η *Περὶ ἄρθρων πραγματεία* του διάσημου ιατροῦ Απολλώνιου του Κιτιέα (με 30 εντυπωσιακούς πίνακες, *υποδείγματα* **[11]**). Από την άλλη, για τα πλείστα κεφάλαια της Αρχαίας Κυπριακής Γραμματείας δεν υπήρχαν ειδικές εκδόσεις και μελέτες επιστημονικές, πλήρεις και αξιόπιστες (κι όχι πεπαλαιωμένες), ούτε είχε προηγηθεί συγκέντρωση και κριτική έκδοση των πηγών, όπως λ.χ. για άλλες περιόδους της Κυπριακής ιστορίας. Δύσκολη, έτσι, **[12]** και συχνά όχι απρόσκοπτη (πολλών λ.χ. επιγραφών αγνοείται η τύχη **[13]**) ήταν η συγκέντρωση, κριτική θεώρηση και αξιοποίηση τόσο των αρχαίων πηγών όσο και της συνεχώς διευρυνόμενης γενικής και ειδικής βιβλιογραφίας (σε γλώσσες διάφορες), αναφερόμενης σε μια τεράστια χρονική περίοδο, σε τομείς και σε συγγραφείς πολλούς, σε έργα και θέματα ποικίλα. Οι απαντήσεις όμως που δίδονται είναι προσεκτικά και πειστικά τεκμηριωμένες. Και η επιστημονική αξία του έργου αναγνωρίζεται στις λίαν επαινετικές διεθνείς βιβλιοκρισίες που –για τους παλαιότερους τόμους– έχουν ήδη δει το φως της δημοσιότητας.

[14] «Μὲ ὑπερηφάνεια», γράφει στον Επίλογό του ο Πάτροκλος Σταύρου (στο τέλος του τόμ. 6), «παραδίδουμε σήμερα, ὄχι μόνον ὡς ὁμάδα ἐργασίας ἀλλὰ κυρίως ὡς Ἴδρυμα Ἀναστάσιος Γ. Λεβέντης, στὸν Κυπριακὸ Ἑλληνισμό, στὸ Ἔθνος καὶ στὴ διεθνή ἐπιστημονικὴ κοινότητα τὴν ἐξάτομη *Αρχαία Κυπριακή Γραμματεία*, ποὺ ἀπεικονίζει τὸ αὐθεντικὸ, τὸ ἀληθές –πνευματικὸ, ἐπιστημονικὸ, πολιτισμικὸ– πρόσωπο τῆς Κύπρου.» Και ο καθηγητής της Σχολῆς Κλασικῶν Σπουδῶν του Πανεπιστημίου Cambridge Geoff Horrocks, μιλώντας στη Μεγάλῃ Αἴθουσα Τελετῶν του Εθνικοῦ και Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Αθηνῶν (με θέμα «*Αρχαία Κυπριακή Γραμματεία: Ἡ ἀποψη ἀπὸ το ἐξωτερικὸ*», καταλήγοντας),

τονίζει: «Πρόκειται, σαφώς, για ένα απολύτως απαραίτητο “καταφύγιο” για οποιονδήποτε θέλει να μελετήσει το εκπληκτικό φάσμα της αρχαίας Ελληνικής λογοτεχνίας της Κύπρου, και σίγουρα θα καθιερωθεί ως έργο αναφοράς στη διεθνή κοινότητα κλασσικών σπουδών για τα χρόνια που ακολουθούν.»

[15] Λίαν αξιόλογη (και ελπιδοφόρα) είναι η ένταξη της Αρχαίας Κυπριακής Γραμματείας στη ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΠΡΑΞΗ. Εδώ και δύο δεκαετίες έχει εισαχθεί –και καθιερωθεί– η διδασκαλία της Αρχαίας Κυπριακής Γραμματείας στο Τμήμα Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, τόσο σε προπτυχιακό (με περισσότερους από 6000 φοιτητές, ως τώρα) όσο και σε μεταπτυχιακό επίπεδο (με αξιόλογες διδακτορικές διατριβές ολοκληρωμένες ή υπό ολοκλήρωση και πάνω από 200 μεταπτυχιακές εργασίες, πολλές από τις οποίες έχουν ήδη δημοσιευθεί). Η διδακτική πράξη, έτσι –ενισχυόμενη με την οργάνωση ειδικών Σεμιναρίων, Συμποσίων και Διεθνών Συνεδρίων και με την ίδρυση Εργαστηρίου Κυπριακών Μελετών)– προωθεί, με τη σειρά της, την Κυπριολογική έρευνα. Σημαντική ώθηση δόθηκε με τη σχετική ερευνητική και εκπαιδευτική δραστηριότητα του Τμήματος Κλασικών Σπουδών και Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου Κύπρου, με λίαν αξιοσημείωτη την εδώ οργάνωση τριών Διεθνών Συνεδρίων και εντυπωσιακή τη διδακτορική διατριβή για τις Ελληνικές και Λατινικές επιγραφές Ρωμαϊκής περιόδου από την Κύπρο. Πολλαπλά σημαντική υπήρξε και η οργάνωση 16 Συμποσίων Αρχαίας Κυπριακής

[16] Γραμματείας στην Κύπρο, σε συνεργασία με τις Πολιτιστικές Υπηρεσίες του Υπουργείου Παιδείας και τον Σύνδεσμο Ελλήνων Φιλολόγων Κύπρου «ΣΤΑΣΙΝΟΣ» από την αρχή και με το Τμήμα Κλασικών Σπουδών και Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου Κύπρου στη συνέχεια (από το 1998)· η

[17] ενεργός εμπλοκή από το 2004 του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου Κύπρου και της Διεύθυνσης Μέσης Εκπαίδευσης, του Συνδέσμου Ελλήνων Κυπρίων Φιλολόγων (ΣΕΚΦ) της ΟΕΛΜΕΚ, εκπαιδευτικών λειτουργών και μαθητών, και η συνεχώς αναβαθμιζόμενη έκτοτε (κυρίως από το 2007) συμμετοχή Σχολείων Μέσης Εκπαίδευσης, στο Πρόγραμμα, οδήγησε στο από πολλού οραματιζόμενο αποτέλεσμα: την έκδοση του –επισήμως παρουσιαζόμενου σήμερα– *Ανθολογίου Αρχαίας Κυπριακής Γραμματείας* **[18]** και την καθιέρωση της διαθεματικής διδασκαλίας σχετικών κειμένων στα Σχολεία Μ.Ε., με ενισχυτική Ιστοσελίδα, που παρέχει –μαζί με ποικίλο πρόσθετο υλικό– τη δυνατότητα επικοινωνίας με τους ενδιαφερομένους και συνεχούς ανανέωσης. Χρειάστηκε προς τούτο –πέρα από την πρόθυμη συναίνεση και την ενεργό συμπαράσταση των επικεφαλής– ο ζήλος, ο μόχθος και η δημιουργικότητα πολλών και ικανών συναδέλφων. Ένα εγκάρδιο ευχαριστώ οφείλουμε σ' όλους (και σ' αυτούς που συνέβαλαν παντοιοτρόπως στα προηγούμενα στάδια και μνημονεύονται, συν τοις άλλοις, στην Εισαγωγή του πρώτου μέρους του ΙΣτ' Συμποσίου).

[19] Πόσο εύκολα και ευχάριστα είναι δυνατό να αξιοποιηθεί ευεργετικά η ακριβή προίκα των προγόνων μας στα διδακτικά προγράμματα της Μ.Ε. (κι όχι μόνο!) καθίσταται προφανές από τις ποικίλες προτάσεις που κοσμούν τις σελίδες του *Ανθολογίου*, κι είμαι βέβαιος ότι θα καταδειχθεί στη συνέχεια και παραστατικά, με την εντυπωσιακή συμβολή εκλεκτών συναδέλφων και των μαθητών τους. **[20]** Η διαχρονική και διαθεματική συνεξέταση λογοτεχνικών και επιστημονικών έργων και καλλιτεχνικών απεικονίσεων, με συχνά προσφερόμενη τη δημιουργική επιτόπια έρευνα, **[21]** τη μελοποίηση και τη δραματοποίηση, μπορεί ασφαλώς να αποβεί ζωογόνα. Θέματα όπως ο στολισμός θεάς **[22]** σαν νύφης σημερινής **[23]**, οι διαγωνισμοί ομορφιάς **[24]** κι οι ποιητικοί αγώνες **[25]** – οι γρίφοι, τα γνωμικά και οι παροιμίες – τα ομιλούντα ονόματα (σαν τη Σωσιπάτρα του **[26]** επιτύμβιου επιγράμματος, που ο πατέρας της ο Γάμος τη μεγαλώνει με τις πιο γλυκές φροντίδες προσδοκώντας έναν καλό γάμο για την κόρη του, μα αυτή πεθαίνει άγαμη [A34: 11 E33]) είναι από τη φύση τους ελκυστικά. Απόψεις **[27]** όπως αυτές για τη μοίρα την ανθρώπινη, τη ζωή και τον θάνατο, τον πόλεμο και την ειρήνη, τη διχόνοια και την εκδικητική μανία, τη συμφιλίωση και τον εξανθρωπισμό του ανθρώπου έχουν ρίζες πανάρχαιες και παρακλάδια πολλά, για να κρατηθούμε γερά **[28]**. Δεν μπορώ, λ.χ., να φανταστώ ενασχόληση στην Κύπρο με τον Όμηρο και το αρχαίο δράμα χωρίς προσφυγή **[29]** στην αξιόλογη Αρχαϊκή Επική Ποίηση των προγόνων μας. Δεν μπορώ, κυρίως, να φανταστώ αναφορά στην ταυτότητά μας, στη γλώσσα και στην πολιτιστική μας παράδοση, στα ήθη και τα έθιμά μας, στις αρχές και τις αξίες που πρέπει να κατευθύνουν την πορεία μας προς ένα καλύτερο μέλλον, χωρίς κατάδυση και συνεχή εμβάπτιση στις πηγές και τα νάματα που μας έθρεψαν και μας τρέφουν, χωρίς εντρύφηση στην όλη Αρχαία Κυπριακή Γραμματεία.

Μερικά διδακτικά παραδείγματα, συνοπτικά. Το πρώτο, οι ρίζες μας (για το μάθημα της Ιστορίας, κι όχι μόνο): **[30]** δύο επιτύμβια επιγράμματα (A46-47: 11 E54-55) από το Αριστοτελικό έργο *Πέπλος* για τους δύο πιο επιφανείς Ομηρικούς οικιστές Κυπριακών πόλεων· το πρώτο «Για τον θαμμένο στη Σαλαμίνα της Κύπρου Τεύκρο» (: «Των γοργοφόνων χειριστή βελών τον Τελαμώνιο Τεύκρο αυτή εδώ η γη της Σαλαμίνας νεκρό κρατά»)· και το δεύτερο «Για τον Αγαπήνορα» τον θαμμένο στην Πάφο (: «Απ' την Τεγέα ο άρχοντας αυτός ο Αγαπήνωρ τ' Αγκαίου ο γιος, | των Πάφίων των πελτοφόρων βασιλιάς, θαμμένος είν' εδώ»). Ο Στράβων **[31]**, περί τις αρχές του 1ου αι. μ.Χ., μαρτυρεί συν τοις άλλοις (B3: 14 T1): *Αχαιῶν ἀκτὴ, ὅπου Τεῦκρος προσωρμίσθη πρῶτον <ὁ> κτίσας Σαλαμίνα τὴν ἐν Κύπρῳ ἐκβληθεὶς, ὡς φασιν, ὑπὸ τοῦ πατρὸς Τελαμῶνος*. Κι ένα τιμητικό επίγραμμα για τον βασιλιά της Σαλαμίνας Νικοκρέοντα (A26: 11 E9) **[32]**, στη βάση αγάλματός του στο Άργος (προς τα τέλη του 4ου αι. π.Χ.), παραπέμπει στους προγόνους **[33]**

του Τεύκρου του Τελαμώνιου (στον γιο τού Δία Αιακό, πατέρα τού Τελαμώνα [και του Πηλέα]), αλλά και στις διαχρονικά στενές σχέσεις της Κύπρου με τον λοιπό Ελληνικό κόσμο: *Μητρόπολή μου η γη του Πέλοπα το Άργος το Πελασγικό, | Πνυταγόρας ο πατέρας μου του Αιακού από τη γενιά· | είμαι ο Νικοκρέων, και μ' έθρεψε γη θαλασσόζωση | η Κύπρος από θεϊκότατους προγόνους βασιλιά. | Με στήσαν οι Αργείοι για τον χαλκό τιμή αποτίοντας | που στη γιορτή της Ήρας έστελλα για έπαθλα στους νέους.*

[34] Χάρτες παλαιοί και πολλά άλλα Ελληνικά τοπωνύμια πανάρχαια που –παρά τις ατέλειωτες περιόδους δουλείας– επιβιώνουν μέχρι σήμερα στην Κύπρο συμπληρώνουν αδιάψευστα την εικόνα: **[35]** Δύμες και Τύμη, Αιγιαλούσα - Γιαλούσα και Γιαλιά, Βούρα, Ελίκη, Κερύνεια (κι άλλα, που παραπέμπουν στην Αχαΐα) / Μόρφου (**[36]** από τη Μορφώ Αφροδίτη της Σπάρτης) **[37]**, Ζωτία και Ζώτεια / Ζώτκια (από τον *Ζωτεάταν Απόλλωνα: έν Άργει*, και το ομώνυμο –έρημο ήδη στους χρόνους του Πausανία– *χωρίον της Πελοποννήσου*), **[38]** Κομήτης (χειμαρρος), Ναός και Γερανός (ρουάκια): ονόματα, τα δύο πρώτα, μυθικών Πελοποννήσιων ηρώων (παραβλητέα τα *ναΐω = ρέω, Ναϊάδες - Νηρηίδες και νάματα*, και *γέρανος: ὄμβρος*, δηλ. βροχή), και άλλα πάμπολλα.

[39] Αψευδής μάρτυρας είναι και η πορεία της Ελληνικής γλώσσας στην Κύπρο, με τις θαυμαστές επιβιώσεις. Τα παραδείγματα είναι αναρίθμητα, όπως (A42: 11 E49): *ὁ σπειράς / ὄσπετᾶ / οἱ μητὰ σοῦ* (ή *μητὰ σου*) *έγένοντο.*

[40] (B17: 30/*33 F3) *κορδύλη* (το οίδημα: εξόγκωμα από πληγή [και το σκουφί], και σήμερα στην Κυπριακή διάλεκτο: η *κουρτούλλα* και το *κουρτούλλιν*). **[41]** (B80 = Κλέαρχος F3) *οἱ κολιοῖ* (οι κάργιες, κολιοί ως σήμερα στην Κύπρο). **[42]** (B40: 12 E1 / 38 T1), η γνωστή πινακίδα του Ιδαλίου, με τα ονόματα: *Φιλόκυπρος Ὀνασαγόρου, Στασίκυπρος, Ὀνάσιλος Ὀνασικύπρου: Ὀνασαγόρας [ὄχι Ὀνησαγόρας], και σήμερα οδός Ὀνασαγόρου*, κ.τ.τ. / *Ὀνάσιλος* (ο γιατρός της πινακίδας [πιθανώς μεταξύ 478-470 π.Χ.] σε πανάρχαιη Κυπριακή [Αρκαδοκυπριακή] διάλεκτο, και σήμερα ομώνυμα ιατρεία και φαρμακεία, και Ιατρικό κέντρο *Ὀνασίλειον*): *αλλά Ὀνήσιλος*, ο περίφημος Σαλαμίνιος ήρωας που ηγήθηκε της Κυπριακής Επανάστασης κατά των Περσών (στις αρχές του ίδιου αι.) και απαθανατίστηκε –μοναδικά και ανεπανάληπτα στην αρχαιότητα– από τον Ηρόδοτο, σε Ιωνική διάλεκτο (*Ὀνήσιλ(λ)ος* μέχρι σήμερα, ποτέ *Ὀνάσιλος*). Αξίζει να μνημονεύσει κανείς και τη φράση **[43]** *έν εἰναλίη Κύπρω*, που οδηγεί από τον Εύκλο (A13: 2 F1) και τους δύο μικρούς Ομηρικούς ύμνους *Εἰς Ἀφροδίτην* (5 Υ3 *εἰναλῆς τε Κύπρου και 5 Υ2 πάσης Κύπρου ... εἰναλῆς*) και στην *Ελένην* του Ευριπίδη (148, *ές γῆν εἰναλίην Κύπρον*), και στον Σεφέρη **[44]**.

Ένα δεύτερο παράδειγμα, για τον πόλεμο (εμφύλιο και μη) και την ειρήνη: Ονομαστό είναι το προοίμιο των *Κυπρίων έπων* (A4: 3 F1) **[45]**, που διέσωσε ο αρχαίος σχολιαστής της φράσης *Διὸς δ' έτελείετο βουλή* στο προοίμιο της *Ιλιάδος* και φαίνεται να αποτελεί την πρώτη –ρηξικέλευθη–

οικονομική ερμηνεία του πολέμου, με τον Δία να προκαλεί τον Τρωικό πόλεμο για να ανακουφίσει τη γη από το βάρος του ανθρωπίνου υπερπληθυσμού: *Ήταν κάποτε που μύριες φυλές στη γη περιπλανώμενες ανθρώπων | <μ' ασέβεια βαραίναν> της βαθύστερνης τα πλάτη γης. | Σαν είδε ο Δίας τη σπλαχνίστηκε και στο σοφό μυαλό του | έβαλε να ξαλαφρώσει απ' ανθρώπους την παντοτρόφα γη | του Τρωικού ανάβοντα πολέμου τη μεγάλη αμάχη, | για να αδειάσει με τον θάνατο το βάρος· και στην Τροία | οι ήρωες σκοτώνονταν· και του Δία το θέλημα τελούνταν.* [46] Στην *Ιλιάδα*, αντίθετα, η Διός βουλή συνδέεται με την υπόσχεσή του στη Θέτιδα –που στέλλει πολλούς στον Άδη– να δώσει να ηττώνται οι Αχαιοί μέχρι να αναγκαστούν να τιμήσουν τον οργισμένο κατά του Αγαμέμνονα γιό της.

[47] Ο θείος **Όμηρος**, που διάλεξε να μιλήσει για έναν πόλεμο πολύχρονο και καταστρεπτικό για να εκθειάσει την ειρήνη, που περιγράφει ωμότητες πολλές (όπως είναι η ωμή κακοποίηση του νεκρού Έκτορα από τον Αχιλλέα) για να προβάλλει πιο έντονα στο τέλος τη μοναδικότητα της ανθρωπιάς, που κλείνει την *Ιλιάδα* του με εκχειρίδια για να κηδευτεί με τις πρέπουσες τιμές ο Έκτορας, δίνει το αιώνιο πρότυπο αληθινής συμφιλιώσης, με τη συγκλονιστική σκηνή των στίχων 507 κ.εξ. της Ω ραφωδίας: Ο γέροντας Πρίαμος και ο νεαρός Αχιλλέας κλαιν αντάμα, ο πρώτος για τον νεκρό του γιο Έκτορα, κι ο δεύτερος για τον νεκρό φίλο του Πάτροκλο και για τον γέροντα πατέρα του Πηλέα, που αυτός δεν θα έχει καν την τύχη να θάψει με τιμές τον γιο του. Από αυτή τη σκηνή ορμώμενος ο *Στασίνο*ς ο *Κύπριος*, που πήρε προίκα τα *Κύπρια* έπη από τον Όμηρο όταν νυμφεύτηκε την κόρη του (κατά την αρχαία παράδοση, που μαρτυρεί τη μέγιστη οφειλή του Κύπριου ποιητή στον θείο αοιδό), δίνει στο τέλος των *Κυπρίων* του μιάν εμφανώς εξανθρωπισμένη [48] παραλλαγή για το τέλος της κόρης του Πριάμου και της *Εκάβης Πολυξένης*, κατά τα αρχαία σχόλια στην *Εκάβην* του Ευριπίδη (A9: 3 F24): «Ο Ευριπίδης και ο Ίβυκος λένε πως η Πολυξένη σφαγιάστηκε από τον Νεοπτόλεμο. Ο ποιητής όμως των *Κυπρίων* έπών λέει ότι τραυματίστηκε από τον Οδυσσέα και τον Διομήδη κατά την άλωση της πόλης και πέθανε, ετάφη δε από τον Νεοπτόλεμο (**ταφήναι δέ υπό Νεοπτολέμου**), κι ας σκοτώθηκε ο πατέρας του ο Αχιλλέας από τον αδελφό της Πολυξένης Πάρη. (Να θυμίσω, συγκριτικά, ότι εδώ και 37 χρόνια πάμπολλα θύματα της Τουρκικής εισβολής στην Κύπρο εξακολουθούν να είναι αγνοούμενοι, και τα κόκκαλα των νεκρών δεν έχουν δοθεί στους δικούς τους για να ταφούν με τις δέουσες τιμές.)

[49] Ένα τελευταίο παράδειγμα, που δείχνει τί θησαυρούς κρύβει η διαχρονική μας παράδοση (για καταγραφή – διάσωση και αξιοποίηση): Αφετηρία ένας εντυπωσιακός *Κύπριος αίνος* (Κυπριακός μύθος με ειδικό βάρος διδακτικής πρόθεσης) που άκουσα στην Πάνω Ζώτεια [50], λίγα χρόνια πριν από τη συμφορά του 1974 (σε περίοδο οδυνηρού διχασμού), από τον 65χρονο –τότε– Χατζηβασίλη Παπαχριστοδούλου, απόφοιτο Δημοτικού (δυστυχώς η κασέτα με την καταγραφή χάθηκε το 1974):

Όταν έπλασε ο Θεός τον Κόσμο έβαλε τον Άη Πέτρο να μοιράσει στα ζωντανά τις διάφορες αρετές. Αυτός, σαν άλλος Επιμηθέας, μοίρασε ασυλλόγιστα. Σ' άλλα ζώα έδωσε δύναμη, σ' άλλα ταχύτητα, σ' άλλα οξύτατη όραση ή ακοή, σ' άλλα προβιά να προφυλάσσονται κι από κρύο κι από ζέστη, στα πτηνά φτερά να πετούν, σε ερπετά (σαν το σκουλίκι) να έρπουν κάτω από τη γη για να επιβιώνουν, κ.τ.τ., εξαντλώντας όλο τον διαθέσιμο εξοπλισμό. Ξέχασε όμως τον άνθρωπο, που κινδύνευε έτσι ν' αφανιστεί. Μη βρίσκοντας λύση, κατέφυγε στον Θεό. Θύμωσ' εκείνος, πήγε να τον διώξει, μα μετάνιωσε. «Θα σου φτειάξω ένα μεγαλοκάζανο μυαλό», τού 'πε, «να σκέφτονται μόνοι τους πώς να τα βγάλουν πέρα, και να μ' αφήσεις ήσυχο». Τό 'φτειαξε ο Θεός το μυαλό, φώναξε ο Άη Πέτρος τους ανθρώπους, πήρε μια μεγάλη σι(δ)εροκουτάλα που χωρούσε κάπου 400 δράμια, κι άρχισε τη μοιρασιά, πάλι ασυλλόγιστα. Σύντομα κατάλαβε πως έπρεπε να μειώσει τη δόση. Μα κι έτσι το πρόβλημα δεν λύθηκε. Το καζάνι άδειαζε επικίνδυνα, κι η ουρά ήταν ακόμα μεγάλη. Κατέφυγε και πάλι στον Θεό. Θύμωσε για καλά Εκείνος, ζορίστηκε, μα βρήκε τη λύση: «Ρίξε και νερό στο καζάνι, και τέλειωνε». Πολλοί, έτσι, πήραν μυαλό νερωμένο, σταδιακά και λιγότερο, οι τελευταίοι ελάχιστο. Δεν πέρασε, όμως, καιρός κι οι Έλληνες (ανάμεσά τους και μερικές αντρογυναίκες), που σπρώχνοντας μπήκαν μπροστά και πολλοί πήραν και 400 και ανέρωτα, άρχισαν να καπελώνουν τους πάντες. Μάταια προσπαθούσε να τους συνετίσει ο Άη Πέτρος. Είδε κι απόειδε, και με δέος κατέφυγε και πάλι στον Θεό. Ποιός τον είδε και δεν τον φοβήθηκε! Πέταξε τον Άη Πέτρο με βρισιές και με κλωτσιές έξω. Κάθισε ο άμοιρος στα σκαλοπάτια, απεγνωσμένος. Μα κι ο Θεός έμεινε άπνους από τις βασανιστικές σκέψεις. Την αυγή τινάχτηκε απάνω, χτύπησε τις χερούκλες του, και πετάχτηκε έξω. «Το βρήκα», τού 'πε τ' Άη Πέτρο, «βάλ' τους να τρώνονται μεταξύ τους, να ησυχάσουν όλοι οι άλλοι». Όπερ και εγένετο.

[51] Οι ρίζες του μύθου φαίνονται παλαιότατες, η εξέλιξή του κατ' επίδραση του Πλατωνικού έργου Πρωταγόρας (320c.8 κ.εξ.) είναι προφανής, όπως και η διαμόρφωσή του με προσαρμογή στη Χριστιανική θρησκεία και στις μετέπειτα κοινωνικές συνθήκες. Μικρές δε λεπτομέρειες και –κυρίως– το τέλος της ανωτέρω παραλλαγής φέρνουν στον νου την ανάλογη διήγηση του Νίκου Καζαντζάκη στο *Ο Χριστός Ξανασταυρώνεται* (Εκδόσεις Καζαντζάκη [Πάτροκλος Σταύρου], σελ. 424):

– Μωρέ, μην είσαι παλαβός, μην άνακατεύεσαι στις ρωμαίικες δουλειές· παλιά κατάρα είναι αυτή, από Θεού. Άκου τί μου 'λεγε ό μακαρίτης ό παππούς μου, να καταλάβεις. Όλα τά 'καμε καλά ό Άλλάχ, μου 'λεγε, όλα, μα μιá μέρα βρέθηκε μπόσικος, έπιασε φωτιά και κοπριά κι έπλασε τó Ρωμιό· μα εϋτύς, ως τόν είδε, τó μετάνιωσε· είχε ένα μάτι, ό άφιλότιμος, πού τρυπούσε άτσάλι. «Τί να γίνει τώρα, μουμούρισε ό Άλλάχ, την έπαθα· άς πιάσω να κάμω τώρα τόν Τουρκο, να σφάζει τó Ρωμιό, να βρει ό κόσμος την ήσυχία του.» Έπιασε τó λοιπόν μέλι και μπαρούτι, τά μάλαξε καλά καλά, έφτιασε τόν Τουρκο. Κι εϋτύς, χωρίς να χασομεράει, βάνει σ' ένα ταψί τόν Τουρκο και τó Ρωμιό να παλέψουν. Πάλευαν, πάλευαν από τó πρωί ως τó βράδυ, κανένας δεν έριχνε κάτω τόν άλλο· μα εϋτύς, ως σκοτεινίασε, βάνει ό άτιμος ό Ρωμιός τρικλοποδιά, κάτω ό Τουρκος! «Ό διάολος να με πάρει», μουμούρισε ό Άλλάχ, «την έπαθα πάλι· τούτοι οί Ρωμιόι θα φάνε τόν κόσμο, πάνε οί κόποι μου χαμένοι ... Τί να κάμω;»

Όληνύχτα δὲν ἔκλεισε μάτι ὁ κακομοίρης· μὰ τὸ πρῶι, πετάχτηκε ἀπάνω καὶ χτύπησε τὶς χεροῦκλες του: «Βρῆκα! βρῆκα!» φώναξε· ἔπιασε πάλι φωτιά καὶ κοπριά, κι ἔφτιασε ἕναν ἄλλο Ρωμιό, καὶ τοὺς ἔβαλε στὸ ταψὶ νὰ παλέψουν. Ἄρχισε τὸ πάλεμα· τρικλοποδιὰ ὁ ἕνας, τρικλοποδιὰ κι ὁ ἄλλος· μπηχτὲς ὁ ἕνας, μπηχτὲς κι ὁ ἄλλος· μπαμπεσιὰ ὁ ἕνας, μπαμπεσιὰ κι ὁ ἄλλος ... Πάλευαν, πάλευαν, ἔπεφταν, σηκώνονταν, πάλευαν πάλι, ξανάπεφταν, ξανασηκώ-
νονταν, πάλευαν ... Κι ἀκόμα παλεύουν! Κι ἔτσι ὁ κόσμος, Μπραϊμάκι μου, βρῆκε τὴν ἡσυχία του.

Πέρασαν 55 σχεδόν χρόνια ἀπὸ τὸν θάνατό του καὶ το *Δεν φοβάμαι τίποτα, δεν ελπίζω τίποτα, εἶμαι λέφτερος* του μεγάλου Κρητικῆ συγγραφέα μένει κτῆμα ἐς αἰὲς τῆς ἀνθρωπότητος, πάντα επίκαιρο, οδηγώντας μας καὶ στον πρῶτον εισηγητὴ, τὸν ονομαστὸ Κύπριο φιλόσοφο Δημόνακτα (80-180 μ.Χ.). Κατὰ τὴ μαρτυρία του Λουκιανοῦ (*Δημόνακτος βίος* & 20: ΑΚυΓ⁶ σελ. 168-69):

[52] Ὅταν κάποιος ρώτησε τὸν Δημόνακτα ποιὸς εἶναι κατὰ τὴ γνώμη του ὁ ορισμὸς τῆς ευτυχίας, ἀπάντησε πὼς μόνον ευτυχημένον θεωρεῖ τὸν ἐλεύθερον. Κι ὅταν ἐκεῖνος παρατήρησε πὼς εἶναι πολλοὶ οἱ ἐλεύθεροι, ὁ Δημόναξ εἶπε: «*Νομίζω πὼς ὁ πραγματικὰ ἐλεύθερος εἶν' ἐκεῖνος που οὔτε ἐλπίζει οὔτε φοβάται τίποτε*» (ἐλεύθερον ... νομίζω τὸν μήτε ἐλπίζοντά τι μήτε δεδιότα). Ξανά παρατηρεῖ ὁ ἄλλος: «*Καὶ πὼς θα μπορούσε κανεὶς νὰ το πετύχει, ἀφοῦ ὅλοι μας ἔχουμε υποδουλωθεῖ γιὰ τὰ καλὰ σ' αὐτά;*». [Ἡ ἀπάντηση τοῦ Δημόνακτα:] «*Κι ὅμως, ἀν εἶχες προσέξει καλὰ ὅσα ἀφοροῦν τὸν ἄνθρωπον, δὲν θα τὰ εὔρισκες ἀξία γιὰ φόβον ἢ γιὰ ἐλπίδα, ἀφοῦ καὶ τὰ δυσάρεστα καὶ τὰ ευχάριστα θα ἔχουν ὁπωσδήποτε ἕνα τέλος.*»

Ὅπως ἔλεγε καὶ ὁ μέγιστος Κύπριος φιλόσοφος, ὁ Ζήνων ὁ Κιτιεύς: οἱ ἄνθρωποι δὲν εἴμαστε σὲ τίποτε ἄλλο τόσο φτωχοὶ ὅσο σὲ χρόνον (οὐδενὸς ἡμᾶς οὕτω πένεσθαι ὡς χρόνον). Κι ὅπως ὁ ἴδιος, ἐπανορθώνοντας ρητό τοῦ Σοφοκλή (B71: Ζήνων 238^α / ΑΚυΓ^{1β} 9 F2 = Πλούταρχος, Ἠθικά 33d), **[53]** τόνιζε: «*Ὅποιος ἐμπορεύεται με τύραννον, ἢ δὲν εἶναι δούλος, ἀν γυρίσει ἐλεύθερος (οὐκ ἔστι (οὐκ ἔστι δούλος, ἀν ἐλεύθερος μόληι), συν-υποδηλώνοντας τὴν ἀφοβὴν καὶ τὸν μεγαλόφροναν καὶ τὸν ἀταπεινόν.*»

Απὸ τὴν ἐρευνα καὶ τὴ συγγραφὴ ἔχουμε φθάσει αἰσιῶς, σὺν Θεῷ, στὴ διδακτικὴ πράξη, με λίαν ευοίωνες προοπτικὲς. **[54]** Με ἐπιμόρφωση τῶν εκπαιδευτικῶν καὶ σχετικὰ μεταπτυχιακὰ προγράμματα μπορούμε –γιατί ὀχι!– νὰ ἀντιστρέψουμε τὴν πορεία: ἀπὸ τὴ διδακτικὴ πράξη στὴν περαιτέρω ἐρευνα καὶ στὴ συγγραφὴ νέων καὶ ἀξιόλογων μελετῶν. Το χρωστάμε, νομίζω, στο μέλλον τοῦ τόπου μας.

ΑΝΔΡΕΑΣ Ι. ΒΟΣΚΟΣ

Ομότ. καθηγητῆς Αρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας
(με ἔμφαση στὴν Αρχαία Κυπριακὴ Γραμματεία)
στο Ἐθνικὸ καὶ Καποδιστριακὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν